

Gerrit van Oosterom

Boeren op de buitenplaats

De relatie tussen landbouw en
buitenleven in het Amstellands
Arcadië (1640-1840)

Overzichtskaart ligging buitenplaatsen

AMSTEL

- 1 Amstelhoek
- 2 Pauwentiin
- 3 Amstelhoven
- 4 Amstellust
- 5 Rust en Werk
- 6 Over Amstel
- 7 Nieuw Borssenburg
- 8 Borssenburg
- 9 Meermond
- 10 Meerhuizen III
- 11 Meerhuizen II
- 12 Overmeer
- 13 Amstelvliet
- 14 Amstelhoven
- 15 Slotzicht
- 16 Trompenburg
- 17 Runderenlust
- 18 Welna
- 19 Kruiswijk
- 20 Schoonzicht
- 21 Stadwijk
- 22 Voorbreed
- 23 Zorgvliet
- 24 Starrenburg
- 25 Vreugdenhof
- 26 Bos en Hoven
- 27 Amstelrust
- 28 Pingelenburg
- 29 Vredenhof
- 30 Jonica
- 31 Kostverloren
- 32 Oud Mijl
- 33 Morgenstond
- 34 Oostrust
- 35 Rozenburg
- 36 Tulpenburg
- 37 Amstelland
- 38 Wester-Amstel
- 39 Zonnestein
- 40 Overdorp
- 41 Oostermeer
- 42 Vismeer
- 43 Vee en Veenlust
- 44 Vredestein
- 45 Paardenburg
- 46 Eilandrust
- 47 Waardhuizen
- 48 Vislust
- 49 Uitvlucht
- 50 Vredenlust
- 51 Bijgeval
- 52 Brandwijk
- 53 Amstelvreugd
- 54 Livorno
- 55 Overland
- 56 Amstelburg
- 57 Meerna

- 58 Hoogermeer
- 59 Amstelzicht
- 60 Uit en Thuis
- 61 Omvalzicht
- 62 Klarenbeek
- 63 Strandvliet
- 64 Overweg
- 65 Buitenzorg
- 66 Rundervreugd
- 67 Boschlust
- 68 Porto Bueno
- 69 Karssenhof
- 70 Amsteldaal
- 71 Schoonzicht
- 72 Vredelust
- 73 Stroom en Lommer
- 74 Hogerlust
- 75 Hoger Amstel
- 76 Amstel en Dijk
- 77 Overveen
- 78 Zonnendaal
- 79 Huis ter Schelling
- 80 Amstelmond

HOLENDRECHT

- 81 Hoofdenburg
- 82 Kerkzicht
- 83 Groeneveld
- 84 Concordia
- 85 Nederhoven
- 86 Oversticht
- 87 Holendrecht
- 88 Overkerk
- 89 Oldenhof
- 90 Kievitsheuvel
- 91 De Hoop
- 92 Meerenhoef
- 93 Westrust

WAVER / WINKEL

- 94 Wielenrust
- 95 Overwaver
- 96 Weltevreden
- 97 Huis te Waveren
- 98 Stichtrust
- 99 Schuttenburg
- 100 Rundervreugd
- 101 Van Campen
- 102 Nellestein

GEIN

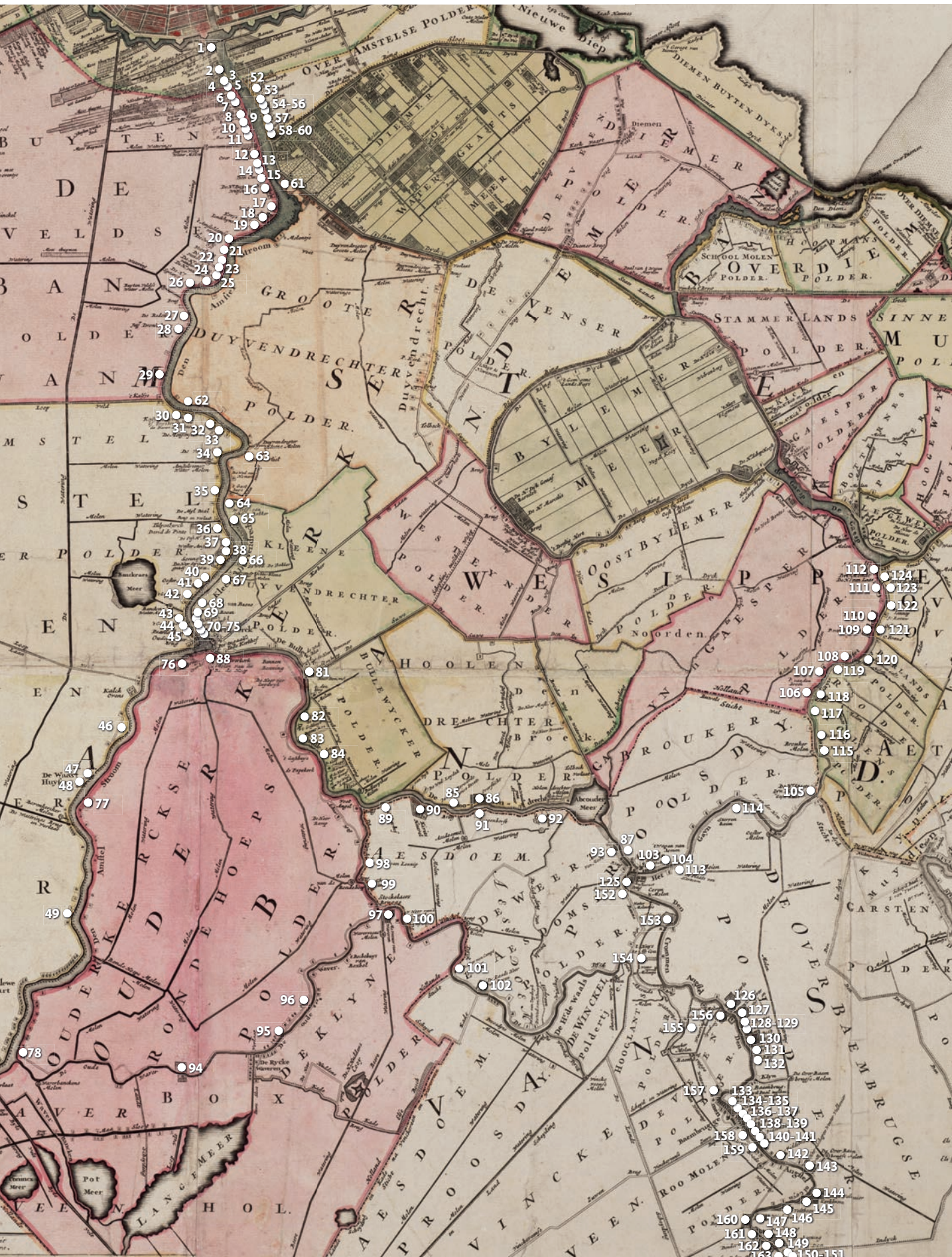
- 103 Plaats van der Ghiessen
- 104 Rome
- 105 Geinrust
- 106 Geingenoeagen
- 107 Vredelust
- 108 Stenen poort
- 109 Beek en Hof

- 110 Westergein
- 111 Vredenhof
- 112 Driemond
- 113 Plaats van Hartcamp
- 114 Starnheim
- 115 Middelwijk
- 116 Rode Paard
- 117 Twistrust
- 118 Hogerlust
- 119 Geinvreugd
- 120 Landlust / Oostvlie
- 121 Osseveld
- 122 Groene Gein
- 123 Buitenrust
- 124 Schoonoord

ANGSTEL

- 125 Binnenrust
- 126 Meerleveld
- 127 Langversweeagen
- 128 Lindenhof
- 129 Schaepsgift
- 130 Postwijk
- 131 Vrederijk
- 132 Bergvliet
- 133 Jongerlust
- 134 Zorgvrij
- 135 Overdorp
- 136 Poelestein
- 137 Patiëntie
- 138 Bassenhof
- 139 Meebaal
- 140 Paddenburg
- 141 Geinwijk
- 142 Middelveert
- 143 Landlust
- 144 Geinwens
- 145 Kroonestein
- 146 Veldhoen
- 147 Wiessenburg
- 148 Den Haring
- 149 Valk en Heining
- 150 Geinvliet
- 151 Geinzicht
- 152 Bloemswaard
- 153 Koppelrust
- 154 Kasteel Abcoude
- 155 Oud Gein
- 156 Ipenburg
- 157 Bergzicht
- 158 Landgenoeagen
- 159 Vrederust
- 160 Ruiteveld
- 161 Donkervliet
- 162 Slotwijk
- 163 Kasteel Loenersloot





Inhoudsopgave

Voorwoord	11	De vertaling naar ideaalmodellen	67
1 Landbouw op de buitenplaats	15	Status en het agrarisch karakter van de buitenplaats	69
1.1 'Een allerwaardigste uitspanning'	15	De villa als Gesamtkunstwerk	70
1.2 Historiografie van de buitenplaatsboerderij	19	Vredenburg en Gunterstein	73
Tussen wal en schip	19	Buitenplaatsboerderij en hofdicht	77
Internationaal perspectief	21	2.3 Ferme ornée: de boerderij als politiek geladen onderdeel van het decor	79
De relatie stad en platteland	26	De idealen van de landschapsstijl	79
Landbouw als economische drager	29	De reductie tot tuinornament	84
Landbouw als ideologie	31	2.4 Conclusie	88
Landbouw als interesse	34	3 Landschap en landbouw in Amstelland: proloog en panorama	91
Heren en boeren	35	3.1 Weeken modderigen grondt	91
Architectuur en ensemble	37	Het rauwe veen	93
1.3 Premisse en onderzoeksvraag	39	De grote ontginning	93
1.4 Afbakening	42	De strijd tegen het water	99
Geografisch	42	Nieuw land	101
Chronologisch	50	Boerderijenlandschap	103
Perspectief	50	3.2 Welige klaver en lustig vee	104
1.5 Definitiekwesties	53	Een agrarisch succesverhaal	104
1.6 Bronnen en methoden	57	Een chronische crisisperiode	108
1.7 Leeswijzer	61	Herstel en groei	112
2 Iconographia rustica: de ideologie van de agrarische buitenplaats	63	3.3 Amsterdams territoire	116
2.1 Ideologie als context	63	Schuivende grondbezitsverhoudingen	116
2.2 Villa rustica: agrarisch nut legitimeert het vermaak	65	Markering van de macht	122
Puriteinse tuinpret	55	Grip op het waterschapsbestuur	125
De klassieke bronnen	66	3.4 Conclusie	126

4	Reconstructie van het Amstellands Arcadië		5.5	De verschijningsvorm	227
		129		De Amstellandse boerderij	227
4.1	Aantal buitenplaatsen	129		Herenkamers in boerderijen	231
4.2	Ontwikkeling in tijd	133		Herenvoorhuizen voor boerderijen	238
4.3	Grenzen van het territoir	135		Vrijstaande buitenhuizen naast boerderijen	244
4.4	Opkomst (1500-1640)	138	5.6	Conclusie	248
	Een lange aanloop	138			
	De vonk	139			
	Voorlopers langs de Amstel	140			
	Navolgers aan de randen van het territoir	144	6	Buitenplaatsboer en buitenhuisbewoner	251
4.5	Groei (1640-1700)	145	6.1	Buitenplaatsboeren	251
	De kaart van Drogenham	145		Pachters en pachtcontracten	251
	Geografische spreiding	150		Geografische herkomst	253
	De aantrekkingskracht van het Amstelland	155		Binding met de buitenplaats	254
	Een Amsterdamse aangelegenheid	159		Financiële welstand	261
	Ondernemers en patriciërs	160	6.2	Sociale verhoudingen	267
4.6	Doorontwikkeling en nabloei (1700-1760)	164		De buitenplaats als powerscape	267
	Het uitrijpen van de buitenplaatscultuur	164		Opvattingen over boeren	268
	Amsterdamse rijkdom	166		Sociale codes	274
	Binding met de buitenplaats	170		Rechten en plichten	281
	Utrechtse standvastigheid rond Abcoude	173		Verschillen met reguliere pachtboerderijen	286
	Nabloei langs de Amstel	174	6.3	Ontmoeting en interactie	290
4.7	Verandering en verplaatsing (1760-1840)	177		Betalen van de pacht	290
	De transitie van veen naar zand	177		Bezoekjes aan de boerderij	290
	Het kantelpunt	180		Kerk en kermis	294
	Verschillende tempo's van verval	181		Rouw en trouw	295
4.8	De afloop	183		Scandaleuze grensgevallen	297
	Transformatie terug naar boerderij	183		Samen in beeld	298
	Gebruik voor de tuinbouw	187	6.4	Gentleman farmers	299
	Alternatieve functies	188	6.5	Conclusie	302
4.9	Conclusie	189	7	Een lastigh stuck goeds: de economische functie van de buitenplaatsboerderij	305
5	Reconstructie van de agrarische functie van de buitenplaats	193	7.1	Een kluwen ontrafelen	305
5.1	De buitenplaats als bezitscomplex	193	7.2	Drie gidsen	308
5.2	Aanpak, afwegingen en presentatie	196		Jan Brants	308
5.3	De omvang van de buitenplaatskern	199		Michiel Bruyningh	311
5.4	De omvang van de buitenplaatsboerderij	207		Antonius Quirinus van Persijn	313
	Referentie	207	7.3	Praktisch nut	315
	Ijkpunt 1700	209		Leverancier van producten	315
	Ijkpunt 1750	213		Werkzaamheden op de buitenplaats	321
	Ijkpunt 1800	219		Conclusie	323
			7.4	Bron van inkomsten	323
				Historiografische twijfels	323
				Inkomsten uit verpachting	326
				Inkomsten uit zelfexploitatie	331

Financieel rendement	335	Bronnen	419
Conclusie	339	Literatuur	421
7.5 Veilige belegging	340	Contemporaine literatuur (voor 1850)	421
Land houdt stand?	340	Secundaire literatuur	426
De waarde van de buitenplaats	342	Digitale bronnen / datasets	433
De invloed van de buitenplaatsboerderij	343	Gebruikte digitale bronnen en datasets	443
Buitenplaatsen langs de Amstel	345	Datasets vanuit dit onderzoek	443
Buitenplaatsen langs het Gein	347		
Conclusie	350		
8 Een bevallig gezigt: de ruimtelijke functie van de buitenplaatsboerderij	353	Redactionele keuzes	444
8.1 Decor, voorstelling, regie en beheer	353	Spelling namen buitenplaatsen	444
8.2 Onderdeel van het decor	354	Gehanteerde oppervlaktematen	444
Integrazione scenica	354		
Zicht op het boerenland	356	Herkomst afbeeldingen	445
Zicht op de boerderij	363		
De verstopte hooiberg	369	Summary	449
Waar is de ferme ornée?	371	Register	457
Het kippendoolhof van Vredelust	374	Index op personen en instituties (hoofdstuk 1-9)	457
Vormgeven aan boerderij en erf	376	Index buitenplaatsen, boerderijen en locaties (hoofdstuk 1-9)	462
8.3 De stoffage met vee	380		
De aantrekkingskracht van vee	380	Bijlagen	467
De ene koe is de andere niet	381	Bijlage 1: Reconstructie buitenplaatsen	468
De Lakenvelder van Van Persijn	384	Bijlage 2: Buitenplaatseigenaren	483
8.4 Ruimtelijke regie over de voorstelling	387	Bijlage 3: Buitenplaatsbezit en ossenweiderij	488
De behoefte aan ruimtelijke regie	387	Bijlage 4: Kasboek Jan Brants	491
Het fenomeen van de overtuin	389	Bijlage 5: Kasboek Michiel Bruyningh	496
Boerderijen als schaaakstukken	390	Bijlage 6: Kasboek Antonius Quirinus van Persijn	499
Het belang van onderhoud	394	Bijlage 7: Vastgoedwaarde buitenplaatsen	503
8.5 Conclusie	394	Bijlage 8: Standaard pachtcontract 1811	505
		Bijlage 9: Overtuinen en overplaatsen	507
		Bijlage 10: Boedelinventarissen pachtboeren	509
9 Synthese	397	Curriculum Vitae	510
Twistrust	397	Colofon	512
De buitenplaatsboerderij als instrument	399		
Het belang van landbezit voor de ruimtelijke enscenering van de buitenplaats	402		
Meer waardering voor de marge van de buitenplaatsbiotoop	404		
Tijd voor vergelijkende perspectieven	405		
Samenleven op het platteland: een symbiose?	409		
Buitenplaatsen als factor in de plattelands- ontwikkeling	413		
Een subklasse van buitenplaatsboeren?	417		
Tot besluit	417		

Voorwoord

Boeren is een werkwoord. Het bedrijven van landbouw was een functie van veel buitenplaatsen en een onderdeel van de buitenplaatscultuur. Die combinatie van twee gevoelsmatig zulke verschillende werelden intrigeert mij na zes jaar onderzoek nog steeds mateloos. Vermoedelijk omdat het iets resoneert. Ook ik beweeg me al een aantal jaren in de wereld van de buitenplaats, maar mijn habitus is gevormd op de boerderij. Als boerenzoon ken ik de verhalen van moederszijde, een familie van pachtboeren op onder meer landgoed Sandenburg, waar ze in grote afhankelijkheid verkeerden van de graven Van Lynden van Sandenburg. Maar in mij zit evenzeer de zelfbewuste attitude van generaties eigenerfde boeren van vaderszijde die de boerderij waar ik mocht opgroeien naar zichzelf vernoemden: Oosterheem.

Boeren is een werkwoord. Dat geldt ook voor het schrijven van dit proefschrift. Als boer moet je hard werken, ben je nooit klaar en moet je kunnen leven met onzekerheden. En die waren er genoeg tijdens deze reis. Een onderzoek op regionale schaal, met ruim honderdzestig buitenplaatsen en bijna evenzoveel boerderijen, verspreid over twee provincies en tweehonderd jaar, is een zee waarin je kunt verdrinken en waarvan de kustlijn zich steeds lijkt te verleggen. Dat ik uiteindelijk de overkant gehaald heb is allereerst te danken aan het vertrouwen dat mijn beide promotoren me gaven om aan de reis te

beginnen. Ten eerste wil ik daarom mijn dankbaarheid uitspreken naar professor emeritus dr. Yme Kuiper die me stimuleerde om de aanknopingspunten uit mijn afstudeeronderzoek naar het buitenplaatslandschap langs de Oude Rijn uit te diepen in een promotieonderzoek. Je grenzeloos enthousiasme en betrokkenheid waren opnieuw een grote stimulans en de olie die de machine smeerde. De vele overleggen in Goutum en onze onverwachte *roadtrip* naar Denemarken zijn me zeer dierbaar. Ten tweede wil ik professor dr. ir. Theo Spek bedanken, die me als buitenpromovendus gastvrij opnam in het netwerk van het Kenniscentrum Landschap van de Rijksuniversiteit Groningen. Je wist als mecanicien het project altijd weer bij te stellen waar dat nodig was. Ik bewonder niet alleen je tomeloze energie, ik ben je ook dankbaar voor je kritische blik, waaraan het onderzoek en dit boek zoveel te danken hebben.

Een proefschrift maak je nooit alleen. Het past hier dan ook om een ieder die een bijdrage heeft geleverd te bedanken. De vele schatbewaarders van het Stadsarchief Amsterdam, het Noord-Hollands Archief, Het Regionaal Historisch Centrum Vecht en Venen inclusief 'de kelder' in Weesp, Het Utrechts Archief, het Nationaal Archief en vele anderen die me met raad en daad bijstonden. Bijzondere dank aan Wim Timmer, Caroline Warmerdam en alle anderen die me



Gezicht op buitenplaats Goudestein aan de Vecht bij Maarssen, tweede helft van de zeventiende eeuw. Misschien wel de meest bekende verbeelding van de verweving tussen landbouw en buitenleven die zo typerend was voor de Hollandse buitenplaatscultuur van de zeventiende en achttiende eeuw.

tijdens deze reis antwoorden gaven op vaak zeer specialistische vragen of me gevraagd en ongevraagd van informatie voorzagen. Soms tot op het moment van afronding van het manuscript, waardoor allerlei pareltjes op de valreep gelukkig alsnog het boek haalden. De gemeente Apeldoorn voor de ruimte die ze me in de eerste jaren van dit onderzoek gaf voor het maken van vliegrepen. De fondsen en personen die met hun financiële bijdrage de handelseditie van dit proefschrift mogelijk hebben gemaakt. En natuurlijk het netwerk van mensen dat van dichtbij of op afstand steeds weer belangstelling toonde voor het onderzoek, met de voor promovendi zo beruchte vraag: 'Hoe ver ben je al?' Collega's, vrienden, familie, en bovenal mijn

vrouw Jos. Waar het nacht was, heb je lichtjes aangedaan.

Er zijn vele mensen die het verdienen dat dit proefschrift aan hen wordt opgedragen. Mijn ouders die het begin mochten meemaken, maar dit boek beiden helaas nooit zullen kunnen lezen, misschien nog wel het meest. Toch zijn het twee Nico's waar ik dit boek aan opdraag. De liefde voor geschiedenis komt van opa Nicolaas 'Niek' Legemaat (1907-2000). Het besef dat het geen vanzelfsprekendheid maar een voorrecht is om de tijd te krijgen om je te mogen ontwikkelen van Nico van Oosterom (1976-1983), voor altijd mijn broertje. Op hun schouders mag ik staan.

1

Landbouw op de buitenplaats

1.1 'Een allerwaardigste uitspanning'

De gewoonte van den Zomer op het Land door te brengen, moest ons, natuurlijk, den aandacht op den Landbouw doen vestigen; en dien als een allergeschiktste en den mensch allerwaardigste uitspanning, zo wel als nuttige oeffening, doen beschouwen.¹

Met deze woorden vatte secretaris Jeronimus de Bosch (1740-1811) de motivatie voor de oprichting van de *Maatschappij ter Bevordering van den Landbouw* te Amsterdam samen in het voorwoord van de eerste verhandelingen van het gezelschap uit 1778. Die paar zinnen vertellen ons veel over de manier waarop, vanuit het perspectief van de Amsterdamse elite, buitenleven en landbouw zich in het laatste kwart van de achttiende eeuw tot elkaar verhielden. Allereerst is daar de constatering dat er sprake was van een 'natuurlyke' relatie. Voor de leden van het genootschap was de koppeling tussen het bezit van een buitenhuis en interesse in de landbouw blijkbaar vanzelfsprekend, iets wat onlosmakelijk was verbonden met de wooncultuur waarin zij, hun ouders en grootou-

ders, waren opgegroeid. Voor deze families waren Amsterdam en het omliggende platteland geen tegenstelling maar één groot economisch, sociaal en cultureel speelveld.² En op dat speelveld was de buitenplaats bij uitstek het condensatiepunt waar beide elkaar ontmoetten en zich met elkaar vermengden. Daarnaast was volgens De Bosch het hebben van belangstelling voor landbouw voor de stedelijke elite een 'allergeschiktste en allerwaardigste' bezigheid, waardoor die interesse ook een moreel program kende en een bezigheid was passend voor een heer van stand.

Die moraliteit was niet nieuw. De lezers van de verhandelingen herkenden ongetwijfeld de vele verwijzingen van hun secretaris naar overbekende literaire topoi die al eeuwenlang het ideaal van het leven op het platteland legitimeerden en blijkbaar rond het laatste kwart van de achttiende eeuw nog niets aan betekenis hadden ingeboet. Tenslotte was de belangstelling voor de landbouw volgens De Bosch ook 'nuttig', en daarmee een onlosmakelijk onderdeel van het Verlichtingsideaal van zijn generatie.³ De leden van het gezelschap hadden dan ook de 'levendige overtuiging van de verplichting,

¹ De Bosch, *Verhandelingen*, 3.

² Diederiks, *Stedeling en buitenplaats*, 121.

³ Vrijwel alle leden waren generatiegenoten van elkaar en geboren tussen 1740 en 1750. Ten tijde van de oprichting van het genootschap waren de meesten van hen rond de veertig.



Afb. 1.1. De eerste secretaris van de Amsterdamse Maatschappij ter Bevordering van den Landbouw, Jeronimus de Bosch (1740-1811), geschilderd door Tischbein in 1794. Op verzoek van de leden werd hij tot secretaris van de Maatschappij verkozen, ondanks dat hij volgens zijn chroniqueurs zelf helemaal niet van het landleven hield, nauwelijks iets van landbouw wist en de stad maar zelden verliet.

om zoo veel in ons vermogen is tot het algemeene welzyn toe te brengen'.⁴

Hoe 'natuurlyk' en 'allerwaardigst' die koppeling tussen het leven op de buitenplaats en interesse voor landbouw ook werd gepresenteerd, de invulling die de leden zelf gaven aan hun belangstelling was allermint eenduidig. Van de secretaris zelf is bijvoorbeeld bekend dat hij helemaal niet van het buitenleven hield. Jeronimus de Bosch was een gevierd literator en leefde van de 'voordelige en aanzienlijke' opbrengsten van zijn ambt als eerste klerk van het stadssecretariaat te Amsterdam. Niet het platteland en het buitenleven, maar 'de stad en zijn huis beminde hij en van zijn zeer schoon voorziene boekery liet hij zich niet ligtelijk aftroonen', stelde zijn bewonderaar David Jacob van Lennep in een lofrede op het leven van Jeronimus in 1820. Jeronimus' neef en naamgenoot, Jeronimus de Vries, vermeldde in de bij de lofrede behorende aantekeningen bovendien dat zijn oom zelden of nimmer de stad uitging en geen verstand van landbouw had, waardoor 'eenieder wist waarover De Bosch wel en niet moest geraadpleegd worden'.⁵

Jeronimus' belangstelling voor het platteland en de landbouw was zuiver literair van aard. Hij gaf aan huis voordrachten over Vergilius' landdichten en componeerde ook zelf in 1788 een hofdicht van een kleine driehonderd verzen, genaamd *Ad Cornelium*.⁶ Hoewel hij daarin uitputtend zijn liefde aan het buitenleven verklaarde, was het voor hem een puur literaire exercitie en absoluut niet gekoppeld aan de realiteit. Het buitenleven van de als deftig bekendstaande familie De Bosch was namelijk uiterst bescheiden.⁷ Een

oom van Jeronimus, makelaar en kunsthandelaar Bernardus de Bosch (1709-1786), kocht in 1762 voor zover we weten als enige van de familie een kleine buitenplaats, op de oostoever van de Amstel vlak boven Ouderkerk.⁸ Het buiten werd Boschlust gedoopt en was niet alleen klein, maar volgens De Bosch zelf ook uiterst sober. Het bestond vermoedelijk uit een aantal kamers in het voorhuis van een boerderij. Hier verbleef de familie volgens opgaaf van Bernardus 'onder 't rieten dak van hun landhoeve [...] zonder pronk van vaas noch beeld'.⁹

Jeronimus was overgehaald om lid te worden van het genootschap door zijn goede vriend en voorzitter van de Maatschappij Frederik Alewijn (1737-1804), burgemeester van Amsterdam en bewindvoerder van de Oost-Indische Compagnie. Net als De Bosch had Alewijn een grote voorliefde voor de 'Latijnsche schrijvers over de landbouwkunde, Varro en Columnella', die hij 'aanhoudende plagt te lezen en te overdenken en verenigde met zijn zucht voor den landbouw'.¹⁰ Die zucht voor de landbouw bevredigde Alewijn op zijn buitenplaats Vredenburg in de Beemster waar hij zich op latere leeftijd permanent vestigde. Alewijns belangstelling voor de landbouw beperkte zich in tegenstelling tot zijn vriend De Bosch niet alleen tot een intellectuele fascinatie, maar vertaalde zich ook in een bestuurlijke betrokkenheid. Op twintigjarige leeftijd werd hij al hoofdineland van de Beemster en van 1759 tot en met 1795 was hij maar liefst 36 jaar dijkgraaf. Zijn buiten was belangrijk voor hem, want twee jaar na zijn aanstelling als dijkgraaf liet hij huis en tuinen voor maar liefst zeventuizend gulden moderniseren.¹¹

4 De Bosch, *Verhandelingen*, 3.

5 De Vries, *Aantekeningen*, 100-101.

6 De Bosch, *Poëmata*, 77-90. *Ad Cornelium* betrof een hofdicht vermoedelijk opgedragen aan Cornelis van Lennep (1751-1813), een goede vriend van De Bosch.

7 De Vries, *Aantekeningen*, 69.

8 SAA 30311 SSOA, inv.nr. 56, f.97, *transportakte Boschlust*, 15 juli 1762. Zie ook: Van Schaik, *Bernardus de Bosch*, 159-161.

9 De Bosch, *Bespiegelingen op de landhoeve Boschlust aan den Amstel*, A.

10 Van Lennep, *Lofrede*, 35.

11 Van der Wiel, *Zomers sociëtyparadijs*, 169.

Andere leden van het genootschap interesseerden zich niet alleen intellectueel of bestuurlijk voor de landbouw, maar sloegen zelf op zijn minst spreekwoordelijk de hand aan de schop. De Amsterdamse regent en lid van het eerste uur Jean Deutz (1743-1784) experimenteerde op zijn buiten Roos en Beek te Velsen met muren en singels om de zonnewarmte beter te kunnen vasthouden.¹² De secretaris van Voorschoten, François Pieter de Bas (1735-1813), wist op zijn buitenplaats De Raaphorst in Wassenaar na vele mislukte proeven de woeste duinen die er lagen te cultiveren. In 1780 kon hij daarom in de verhandelingen laten optekenen dat hij de voorheen nutteloze grond eindelijk ‘met voordeel wist te betelen’.¹³

Wat alle leden verbond was de idee dat belangstelling voor landbouw en het buitenleven een onlosmakelijk onderdeel was van een habitus die zich over minstens vier generaties had gevormd. Net als zijzelf hadden hun ouders, grootouders en overgrootouders het leven in de stad altijd gecombineerd met dat op het platteland. Hun ouders hadden daar genoten van de volwassen tuinen en parken die een generatie eerder waren aangeplant. Maar ze hadden er ook de desastreuze effecten van de grote veepestepidemieën uit de eerste helft van de achttiende eeuw aan den lijve ondervonden. De generatie daarvoor had zich vanuit liefhebberij op het weiden en verhandelen van vetgemeste ossen gestort, maar ook de teloorgang van deze lucratieve nichemarkt meegemaakt. Twee generaties eerder hadden velen van hen kapitalen gestoken in het avontuur van de nieuwe drooggemaakte polders rond

Amsterdam. Na de initiële euforie over de beoogde rendementen bleek dit echter uiteindelijk voor velen een ontvullende kennismaking te zijn met de risico's en afhankelijkheden die hoorden bij de landbouw en de grillen van de natuur. De voorzitter van het genootschap voor de landbouw, de eerdergenoemde Frederik Alewijn, kon erover meepraten. Zijn familie was zowel aan vaders- als moederszijde geen onbekende in de Beemster, waar ze grote buitenplaatsen bezat die al meer dan drie generaties in de familie waren.¹⁴ Naast de succesvol en goed renderende Beemster hadden beide families echter ook land in de polder Starnmeer onder De Rijp gekocht. Daar waren de rendementen flink tegengevallen door de hoge inpolderingskosten en de forse schuldenlast voor de participanten die hier het gevolg van was.¹⁵ De grootvader van Frederik aan moederszijde, Jacob Loten (1658-1734), was bovendien net als zijn kleinzoon een kenner van landbouw en rond 1700 een van de meest vooraanstaande ossenweiders van Amsterdam.¹⁶ Andere leden van het genootschap, zoals Gerrit de Graeff (1741-1811), Daniel Cornelis de Leeuw (1747-1834) en François Pieter de Bas (1735-1813), hadden eveneens (over)grootvaders die rond 1700 in Amsterdam tot de meest gerespecteerde ossenweiders werden gerekend en het buitenleven van de late zeventiende eeuw combineerden met een directe betrokkenheid op de agrarische bedrijfsvoering op hun buitenplaatsen.¹⁷

Waar we ook beginnen te graven in de zeventiende- en achttiende-eeuwse buitenplaatscultuur van de Amsterdamse elite, overal

¹² Het experiment werd lovend beschreven door medelid C.J. Bloys van Treslong in zijn verhandeling over de zaai en weilanden. Zie: *Verhandelingen* (1783), 179.

¹³ Hollandsche Maatschappij der Weetenschappen, *Poincten van deliberatie* (1780), 8.

¹⁴ Vredenburg werd in 1647 gebouwd door Frederik Alewijn sr. (1603-1665), de overgrootvader van Frederik Alewijn jr. (1737-1804). Zijn overgrootvader aan moederskant, Jean Loten (1612-1676), was in de Beemster eigenaar van buitenplaats Wel te Vreeden. Beide overgrootvaders waren als hoofdingeland intensief betrokken bij het waterschapsbestuur van de Beemster.

¹⁵ Van Zwet, *Lofwaardige dijckagies*, 384-385.

¹⁶ Gijsbers, *Kapitale ossen*, 245-251, bijlage 15.

¹⁷ Gijsbers, *Kapitale ossen*, 250, bijlage 15.

stuiten we al snel op die koppeling tussen buitenleven en landbouw. De agrarische wortels van die buitenplaatscultuur ten tijde van de Republiek zijn niet onbekend, maar opvallend genoeg nog nooit systematisch onderzocht. Het is algemeen geaccepteerd dat het merendeel van de buitenplaatsen in de kustregio's van de Republiek ontstond vanuit een boerderij.¹⁸ De boerderij en het agrarische cultuurlandschap van die tijd waren daarmee een van de ankerpunten voor de ontwikkeling van het buitenplaatsland- schap en de buitenplaatscultuur. Ook de idealisering van het platteland als morele tegenhanger van de stad en het stedelijk leven zijn bekende literaire thema's binnen de buitenplaatscultuur.¹⁹ Daaruit weten we dat er lange lijnen te trekken zijn in het ideologisch programma van de buitenplaats vanuit de Romeinse *villa rustica*, naar de *maison rustique* van Estienne en Serlio uit de zestiende eeuw, de Hollandse *hofstede* uit de zeventiende eeuw en via de achttiende-eeuwse *ferme ornée* van Watelet naar de rietgedekte villa's in het Gooi uit het begin van de twintigste eeuw.²⁰

Toch weten we nog maar weinig over hoe het nuttige van de landbouw en het aangename van het buitenleven zich in de dagelijkse praktijk op de Hollandse buitenplaats precies tot elkaar verhielden en hoe veelzijdig, wederkerig en langdurig die relatie nu eigenlijk was. Hoe verging het de agrarische functies van de buitenplaatsen toen de periode van agrarische hoogconjunctuur tot 1650 omsloeg in een fase van contractie die tot halverwege de achttiende eeuw zou duren? Hoe agrarisch bleef de buitenplaats in die periode en welke rol speelde die agrarische functie in de ideologie, het functioneren en de esthetiek van de buitenplaats?

Dit onderzoek heeft tot doel om die rol van de boerderij binnen de buitenplaatscultuur van de zeventiende en achttiende eeuw binnen één specifiek buitenplaatslandschap in het hart van de Republiek te reconstrueren. We doelen daarmee op de buitenplaatsen langs de rivieren in het Amstelland ten zuiden van Amsterdam. Op die afbakening qua periode en waarom we juist voor het Amstelland kiezen, komen we later uitgebreid terug. Maar eerst zullen we verkennen wat we al weten over de agrarische kant van de buitenplaats.

1.2 Historiografie van de buitenplaatsboerderij

Tussen wal en schip

De vanzelfsprekendheid van de combinatie tussen landbouw en buitenleven waar De Bosch naar verwees, zien we in het onderzoek naar de zeventiende- en achttiende-eeuwse buitenplaatscultuur maar beperkt terug. In Nederland zijn de geschiedenis van de buitenplaats en die van de landbouw vooral los van elkaar intensief bestudeerd. De relatie tussen beide fenomenen is echter bij geen van de historische disciplines een kernthema en wordt vaak maar heel zijdelings aangestipt.

De reden voor die blinde vlek ligt in de historiografie van de wetenschappelijke disciplines zelf. Vanaf het moment dat het wetenschappelijk onderzoek naar landbouw en buitenplaatsen rond 1900 in Nederland opkwam speelde het zich af in twee verschillende hoeken van het academisch veld. Het onderzoek naar boerderijen ontstond in ons land bijvoorbeeld in de hoek van ruraal georiënteerde wetenschappen als landbouwge-

¹⁸ Van Immerseel, *Buitenplaatsen in Zuid-Holland*, 43-44. Van den Broeke, *Het pryel van Zeeland*, 56-60, 69-72. Breuker, *Het landschap van de Friese Klei*, 200-203. Van der Wyck, *De Nederlandse buitenplaats*, 13. Van Luttervelt, *De Vecht*, 47-48.

¹⁹ Zie: Van Veen, *De soeticheydt des buyten-levens*. De Jong, *Natuur en kunst*. De Vries, *Wandeling en verhandeling*.

²⁰ Zie: De Haan, *Landhuizen en villa's*. Ackerman, *The Villa*.